

Український центр культурних досліджень
Міністерства культури України
Інститут культурології національної академії мистецтв України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
кафедра фольклористики Інституту філології
Національний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

МАТЕРІАЛИ

II ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ КОНВЕНЦІЇ ПРО ОХОРОНУ НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ: ПІДСУМКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

16 грудня 2016 року

Київ – 2016

Український центр культурних досліджень
Міністерства культури України
Інститут культурології національної академії мистецтв України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
кафедра фольклористики Інституту філології
Національний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

МАТЕРІАЛИ
II ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

**ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ КОНВЕНЦІЇ ПРО ОХОРОНУ
НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ:
ПІДСУМКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

16 грудня 2016 року

Київ – 2016

УДК 719 (477)
ББК 71.0 (4УКР)
I 543

Імплементція Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини: підсумки та перспективи: Зб. наук. праць за матеріалами II Всеукраїнської наук.-практ. конф., Київ, 16 грудня 2016 р. / Український центр культурних досліджень; заг. ред. О.А. Буценка ; упоряд. Босик З.О., відп. редактор Телеуця В. В. — К. : НАККМ, 2016. — 136 с.

Збірник упорядковано за матеріалами II Всеукраїнської науково-практичної конференції «Імплементція Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини: підсумки та перспективи», яка проходила 16 грудня 2016 року м. Київ. Коло наукових інтересів учасників конференції сформовано за такими напрямками: нематеріальна культурна спадщина як соціально-економічний ресурс розвитку регіонів: діяльність обласних центрів народної творчості; роль системи освіти (формальної та неформальної) у формуванні механізмів збереження нематеріальної культурної спадщини; діяльність громадських організацій у напрямку збереження нематеріальної культурної спадщини; технологія збереження і презентація нематеріальної культурної спадщини у музеях України; медіа ресурс як засіб збереження та популяризації нематеріальної культурної спадщини. На основі теоретичних та практичних досліджень підбито підсумки, запропоновано та науково обґрунтовано пропозиції, окреслено перспективи з питань імплементації Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини.

Матеріали конференції стануть у нагоді науковцям, викладачам, аспірантам та студентам, які цікавляться культурною політикою, нематеріальною культурною спадщиною, електронним обліком, культурологією, філологією, а також широкому загалу читачів.

Редакційна колегія:

Буценко О.А., директор Українського центру культурних досліджень (УЦКД); **Дем'ян В.В.**, учений секретар УЦКД, нац. координатор проекту COMUS, нац. експерт; **Богуцький Ю.П.**, директор Інституту культурології Національної академії мистецтв (НАМ) України, дійсний член (академік) НАМ України, віце-президент НАМ України, віце-президент Асоціації культурологів України, засл. діяч мистецтв України, канд. філос. наук, професор; **Безгін О.І.**, дійсний член (академік) НАМ України, професор, канд. мистецтвознавства, професор, засл. діяч України; **Бітаєв В.А.**, доктор філос. наук, професор, член-кор. НАМ України, академік АН вищої освіти України та Української АН, засл. діяч мистецтв України, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки, начальник Науково-організаційного управління НАМ України; **Чміль Г.П.**, доктор філос. наук, академік НАМ України; **Волков С.М.**, доктор культурології професор; **Дмитренко М.К.**, доктор філол. наук, професор; **Івановська О.П.**, доктор філол. наук, професор, завідувач кафедри фольклористики Інституту філології КНУ ім. Тараса Шевченка; **Молодиченко В.В.**, ректор Мелітопольського ДПУ ім. Б.Хмельницького, доктор філос. наук, професор; **Арабаджи О.С.**, канд. географічних наук, доцент, проректор Мелітопольського ДПУ ім. Б.Хмельницького; **Босий О.Г.**, канд. іст. наук, професор кафедри теорії та історії мистецтва Інституту декоративно-прикладного мистецтва та дизайну ім. Михайла Бойчука; **Босик З.О.**, канд. культурології, зав. відділу регіонального культурного розвитку УЦКД; **Наумовська О.В.**, канд. філол. наук, доцент кафедри фольклористики Інституту філології КНУ імені Тараса Шевченка; **Неволов В.В.**, канд. мистецтвознавства, професор, н.с. відділу законодавчих розробок і проблем фінансування культури УЦКД; **Павленко І.Я.**, професор кафедри фольклористики Інституту філології КНУ ім. Тараса Шевченка, засл. діяч культури України; **Снігирьова Л.М.**, канд. філол. наук, доц., с.н.с. УЦКД; **Телеуця В.В.**, канд. філол. наук, доц., зав. відділу культурної політики УЦКД.

Схвалено до друку на засіданні Вченої ради Українського центру культурних досліджень
Міністерства культури України, протокол № 10 від 06.12. 2016 року

Статті і тези подано в авторській редакції. Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, відповідної галузевої термінології, власних імен та інших відомостей. Рукописи не повертаються.

УДК : 719 (477)
ББК : 71.0 (4УКР)

© Автори, 2016
© УЦКД, 2016

ЗМІСТ

Арабаджи О.С. ЕТНОГРАФІЧНИЙ МУЗЕЙ «КАЛЕ» ЯК ОСЕРЕДОК ЗБЕРЕЖЕННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ КАРАЇМІВ	5
Босий О.Г. ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ ПРОЕКТ ПІДТРИМКИ СІЛЬСЬКИХ ІСТОРИКО- КРАЄЗНАВЧИХ МУЗЕЇВ «СКАРБИ РОДОВОДУ УКРАЇНИ»	9
Босий О.Г. ФОРМИ І МЕТОДИ ГРОМАДСЬКОЇ ІНІЦІАТИВИ СПРЯМОВАНІ НА ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В УКРАЇНІ	17
Босик З.О. ДІЯЛЬНІСТЬ ОБЛАСНИХ ЦЕНТРІВ НАРОДНОЇ ТВОРЧОСТІ ЩОДО ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ	22
Горський С.В. СОЦІАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ	34
Гусак Р.Д. НЕФОРМАЛЬНА ОСВІТА ПРИ ОЗНАЙОМЛЕННІ, ДОСЛІДЖЕННІ, ЗБЕРЕЖЕННІ ТА ПРОПАГАНДІ НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ	37
Кравченко І.О. ПЕРСПЕКТИВИ ТА ПРОБЛЕМИ МУЗЕЙНОГО БРЕНДІНГУ (НА ПРИКЛАДІ НКПІКЗ)	41
Мельник М.Т. ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ	46
Неволов В.В. УКРАЇНА І ЄВРОПА: НОВІ КОНТЕКСТИ КУЛЬТУРНОЇ ПОЛІТИКИ У ПРОСТОРІ МИСТЕЦТВА	48
Нестеренко О.В. НЕМАТЕРІАЛЬНА КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА ЗАПОРІЗЬКОГО РЕГІОНУ: ЗБЕРЕЖЕННЯ І ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ	54
Олійник Н.П. ВЕРБАЛЬНИЙ КОД ТРАДИЦІЙНОЇ ОБРЯДОВОСТІ КАЛЕНДАРНОГО ЦИКЛУ	60
Павленко В.В. РОЛЬ УЧНІВСЬКИХ ТА СТУДЕНТСЬКИХ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ЗБЕРЕЖЕННІ НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ	63
Павленко І.Я. УКРАЇНСЬКЕ НАРОДНЕ БАГАТОГОЛОССЯ ЯК МАРКЕР НАЦІОНАЛЬНОЇ ПІСЕННОЇ ТРАДИЦІЇ КИЇВЩИНИ	67
Павленко О.М., Чернищук Л.І. НЕМАТЕРІАЛЬНА КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНА СКЛАДОВА У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ У ВНЗ УКРАЇНИ	72

Арабаджи Олена Семенівна,
кандидат географічних наук, проректор
Мелітопольського державного педагогічного
університету імені Богдана Хмельницького

ЕТНОГРАФІЧНИЙ МУЗЕЙ «КАЛЕ» ЯК ОСЕРЕДОК ЗБЕРЕЖЕННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ КАРАЇМІВ

Місто Мелітополь, славетно своєю історичною та етнокультурною спадщиною, є упродовж століть перехрестям різних народів і культур. На сьогодні в Мелітополі мешкають представники понад 100 різних національностей та народностей, серед яких гідно місце займають караїми – один із найменших по чисельності етносів у світі. Історична та культурна спадщина караїмів, різноманітна міжкультурна діяльність мелітопольської караїмської громади знайшли відображення в експозиціях та діяльності караїмського етнографічного музею «Кале». Ініціаторами і спонсорами створення музею виступили члени мелітопольського караїмського товариства Юрій Макаров і Михайло Арабаджи. Вже саме відкриття караїмського музею, на якому були присутні гості з Києва, Дніпропетровська, Бердянська, Сімферополя, Феодосії, Євпаторії, а також Туреччини, Росії, Болгарії, стало значною подією в етнічному житті Мелітопольщини.

Музей «Кале» розташований в центрі Мелітополя, його вишукана архітектура прикрашає культурний ландшафт історичної частини міста. Прослухавши екскурсію й оглянувши експозиції музею, відвідувачі дізнаються, що караїми є аборигенами Криму і як етнос сформувалися в результаті змішування прадавнього населення краю з тюркськими племенами хазарського Каганату на основі спільності мови, звичаїв і релігії. Після втрати хазарами влади в Криму караїми зберегли автономію в межах невеликого князівства з центром у місті-фортеці Джуфт-Кале («подвійна фортеця»), яка залишалася неприступною впродовж ряду віків [1, 34]. Частина караїмів на запрошення князя Данила Галицького в 1246 р. переселилася на захід України, а частина в 1396 р. – до Литви (Тракай) для охорони фортеці князя Вітовта. У кінці XVIII ст. караїми стали покидати Джуфт-Кале і розселилися по території Криму, України й Росії. У минулому караїми були відважними

воїнами, скотарями, виноградарями, ремісниками, торговцями. Незважаючи на свою нечисленність, караїми впродовж багатьох століть представляли напрочуд міцний етнорелігійний ізолят, усередині якого стабільно зберігалася історична мовна, релігійна й культурна цілісність. У ХХІ ст. караїми опинилися на межі зникнення, у світі їх нараховується близько двох тисяч, близько однієї тисячі проживає в Україні, у тому числі у Мелітополі – 50 осіб.

Увагу відвідувачів музею завжди притягує величезний портрет поважного старця в караїмському національному одязі. Це видатний караїмський письменник, археолог і сходознавець А. Фиркович. Прагнучи відродити духовні традиції й культуру караїмів, учений впродовж багатьох років мандрував Кримом, Кавказом, Палестиною та Єгиптом, збираючи старовинні книги й рукописи. У зібраній А. Фирковичем колекції знаходяться унікальні пам'ятки писемності староєврейською, самаритянською, караїмською, арабською та іншими мовами, що являють значний науковий інтерес.

Серед інших видатних імен караїмського народу, на стендах музею представлені діячі науки й мистецтва ХІХ–ХХ ст.: лікар-гуманіст Б. Казас; засновник Таврійського університету С. Крим; тюрколог, дипломат, академік С. Шапшал; військовий хірург А. Вишневський; офтальмолог С. Кальфа; педагог, громадський діяч і поет І. Казас; балерина Анна Павлова; кінорежисер С. Юткевич; композитор С. Майкапар; художник С. Дудник (Мичрі); письменник А. Катик. Високим військовим мистецтвом свого часу прославилися караїми: генерал, герой Порт-Артура Я. Кефелі; маршал Радянського Союзу Р. Малиновський.

Окремі експозиції музею присвячені минулому й сьогоденню караїмів Мелітополя, які оселилися тут в середині ХІХ ст. Цьому сприяло надання молодому місту певних пільг: усі бажаючі переводилися в розряд міщан, купці звільнялися «від платежу гільдейських повинностей, а міщани від внеску міщанського окладу в казну впродовж п'яти років». Також однією з причин появи караїмів у Мелітополі була Кримська війна (1853–1856 рр.), коли караїми залишили свої домівки в Криму і переселилися на материк [2, 51]. Мешкаючи в Мелітополі, караїми проявили себе в різних видах діяльності: торгівлі, культурі й науці. Так, наприкінці ХІХ ст. у місті почав роботу Торговий

дім С. Минаша, що займався продажем промислових товарів та представляв відому автомобільну фірму «Бенц і К». Караїмський купець І. Стамболі побудував на власні кошти театр, який став центром культурного життя Мелітополя. Тут звучали драматичні й оперні спектаклі професійних столичних труп, сольні концерти відомих співаків і піаністів. Пізніше І. Стамболі відкрив електро-біограф (у сучасному розумінні – кінотеатр) та літній парк.

Одна із музейних експозицій розповідає про уродженця Мелітополя, дослідника Криворізького залізорудного басейну, доктора геолого-мінералогічних наук, професора Й. Танатара. Серед особистих речей науковця представлено цікавий експонат – диплом доктора філософії («IOSEPHO TANATAR MELITOPOLENSIS»). Надрукований латиною, документ сповіщає про те, що його власник у 1911 р. з відзнакою (*Summa cum laude*) захистив у стінах Мюнхенського університету дисертацію на тему «Петрографічне вивчення Малого Кавказу» й удостоєний ступеня доктора філософії.

Цікавими для відвідувачів є також експозиції про сучасну діяльність мелітопольських караїмів, громада яких, незважаючи на свою малу чисельність, є однією з найактивніших в Україні. Національно-культурне караїмське товариство «Джамаат» було створене в 1991 р. й об'єднало 15 караїмських сімей. На сьогодні в активі товариства: видання під керівництвом Г. Ялпачика і С. Ялпачик навчальних посібників із вивчення караїмської мови; історичного нарису «Караїми Мелітополя»; встановлення меморіальних дощок І. Стамболі та Й. Танатара, пам'ятника на старому караїмському кладовищі; проведення Міжнародної науково-практичної конференції «Культурно-духовні основи історичної долі кримських караїмів».

Серед експонатів караїмського розділу музею – предмети домашнього побуту, старовинні світлини караїмських родів, листівки, які надані музею сім'ями Аттар, Арабаджи, Стамболі, Ялпачик. Ці оригінальні речі дають привід для роздумів, з їх допомогою відбувається «занурення» в минуле своєї сім'ї і свого народу. При знайомстві з сімейними архівами й фотографіями караїмів деякі відвідувачі музею замислюються над вивченням власного родоводу.

Не так давно в музеї з'явилися «хранителі» – воскові фігури караїма та караїмки в національному одязі, які споживають традиційний і улюблений

напій караїмів – міцну каву. Караїмське прислів'я твердить, що дерево прикрашає листя, а людину – одяг. Чоловік-караїм вбраний у шаровари й каптан, підперезаний шовковим поясом, на голові – чорна кругла невисока каракулева шапка. Цей головний убір, найбільш характерна частина чоловічого одягу караїмів, зберігся у старшого покоління й до наших днів. Тепер небагато караїмів носить його постійно, але обов'язково вдягають на свята та з нагоди сумних подій. Жінка-караїмка вдягнена у святкове національне вбрання. На чолі караїмки особлива краса у вигляді діадеми, на голові – оксамитова шапочка (фес), розшита бісером і монетами. Караїмської жінки, залежно від достатку сім'ї, прикрашалися перлинними намистами, кулонами з крученого золота, перлинними сітками. Обов'язковою прикрасою, навіть для найбідніших караїмок, були намиста з монет. Багаті святкові сукні та прикраси нерідко переходили у спадок із покоління в покоління. Поряд із восковими фігурами знаходиться портрет караїмської жінки у святковому вбранні. Це авторська робота уродженки Мелітополя, відомої караїмської художниці С. Хаджи. «Караїмів дуже мало, але ми є, і я сподіваюся, що моя творчість нагадуватиме про цей зникаючий народ. І коли нас не стане, про караїмів розповідатимуть мої картини», – відзначила художниця, передаючи в дар музею свою картину.

На сьогодні етнографічний музей «Кале» став рідною домівкою для мелітопольських караїмів. Тут проходять заняття недільної школи з вивчення караїмської мови, репетиції юнацького фольклорного ансамблю, відзначаються національні свята, які супроводжуються караїмською музикою і, звичайно ж, дегустацією національних страв. Караїмська кухня завжди славилася своїми стравами і є однією з яскравих рис народу. Караїмська господиня завжди прагнула почастувати смачною їжею кожного, хто входив до оселі, оскільки вважалося, що це приносить сім'ї щастя. Тому поряд із музеєм розташовується кафе національної караїмської кухні, де готуються знамениті караїмські пиріжки (етайаклак); пироги з сирого м'яса (кобете); чебуреки (чир-чир); мініатюрні, розміром із наперсток пельмені (хамурдолма); голубці з виноградного листя (сарма). Відвідувачів пригощають фруктовим узваром (кьошаф) і традиційною чорною кавою – на такій приємній ноті закінчується

знайомство з караїмами – малочисленим етносом України, який має свою тисячолітню історію, своєрідну релігію і самобутню культуру.

Використані джерела

1. Новикова Марианна. Святыни народів Крима / Марианна Новикова. — Симферополь : Таврія, 1991. — 70 с.

2. Крилов М. В., Арабаджи О. С. Формування національного складу населення Запорізького Приазов'я / М. В. Крилов, О. С. Арабаджи // Етносоціальне буття народів Запорізького краю в геокультурному контексті — Сімферополь : Таврія, 2005. — С. 45–58.

Босий Олександр Григорович,

кандидат історичних наук, професор кафедри теорії та історії мистецтва Інституту декоративно-прикладного мистецтва та дизайну ім. Михайла Бойчука

ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ ПРОЕКТ ПІДТРИМКИ СІЛЬСЬКИХ ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧИХ МУЗЕЇВ «СКАРБИ РОДОВОДУ УКРАЇНИ»

Духовні скарби минулого є основою на якій з найдавніших часів розвивається і транслюється у часі сучасна українська культура. Проте нині більшість сільських краєзнавчих музеїв, які мають зберігати і презентувати традиційну культуру українців для широких мас населення знаходяться у занедбаному стані. Частина з них на сьогодні пограбована чи зовсім знищена після вимушеного закриття. Зайве говорити, що й сама українська народна сільська культура вже тривалий час перебуває у стані, близькому до реанімаційного.

В останні роки науковці НМНАПУ та ІМФЕ ім. М.Т. Рильського НАН України під час комплексних етнографічних експедицій по Україні звернули увагу на ряд сільських музеїв, які мають унікальні етнографічні колекції, але при цьому музеї знаходяться у катастрофічному стані. Традиційні проблеми у більшості одні: відсутність елементарних технічних засобів і комп'ютерної техніки для створення електронного архіву, відсутність сигналізації, проблеми з опаленням і освітленням, потреба коштів на ремонт приміщень та оновлення експозицій, малі зарплати тощо.